

Kitap Tanıtımı

Osmanlı'da Müderris Bir Sufî Muhammed Hâdimî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri, Halil İbrahim Şimşek, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2016, 216 s.

Süleyman Arif ORAN*

Muhammed Hâdimî ilim camiasında daha çok bir müderris ve fıkıh usulü âlimi olarak bilinmesi ve adının bu alanda yazdığı eserler bağlamında öne çıkarılarak anılması onun tasavvuf sahasındaki düşüncelerinin yeterince bilinmemesine neden olmuştur. Hayatı incelendiğinde Hâdimî'nin müderrisliğinin yanı sıra Nakşibendî-Müceddidî geleneğine mensup bir tekke şeyhi olduğu kolayca farkedilecektir.

Hâdimî 1701'de dünyaya gelmiş 1762'de vefat etmiştir. 18 yy. ilk yarısında yaşamını sürdüren Hâdimî hakkında kaleme alınan elimizdeki eser 18 yy. Osmanlısının genel durumu hakkında kısaca bilgi ile başlamaktadır. Daha sonra Muhammed Hâdimî'nin hayatı ile devam etmiştir.

Hâdimî Konya'nın Hâdim ilçesinde doğmuştur. İlk tahsilini memleketi Konya'da tamamlamıştır. Daha sonra ilim talebi için İstanbul'a gelmiş ve yaklaşık sekiz yıl Ahmed Kâzâbâdî'nin medresesine kaydolarak tahsil sürecine girmiştir. 1725'te İstanbul'dan Konya'ya dönmüş ve babasının bulunduğu medresede müderrisliğe başlamıştır. İslam Hukuku alanında yazdığı Mecâmiu'l-Hakâik adlı eserle meşhur olmuş, tanınmıştır. Mecelle hazırlanırken onun İslam Hukuku eseri referans kaynaklarından biri ol-

■ Gönderilme Tarihi: 15 Mart 2018, Kabul Tarihi: 29 Mayıs 2018

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

muştur. Ayrıca Berîka adlı et-Tarîkatü'l-Muhammediyye şerhi de tanınmasına etki eden önemli eserler arasındadır.

Muhammed Hâdimî ilk tasavvuf eğitimi Nakşibendiye-Müceddidiyye şeyhi Murad Buhârî'nin müridi olan babası Mustafa Efendi'den almıştır. Muhammed Hâdimî'nin iki tarikten icazeti bulunmaktadır. Birincisi babası vasıtasıyla Murad Buhârî'den ikincisi İbrâhim Kurânî'nin halifesi Mustafa el-Hamavî onun halifesi Muhammed Hayat es-Sindî yoluyla icazeti bulunmaktadır.

Hadîmî 1762 yılında memleketi Hâdim'de vefat etmiştir. Vasiyeti üzerine Nakşî Müceddidî silsileden Kösec Ahmed Trabzonî (1777) tarafından kefenlenip, namazı kıldırılıp oradaki aile mezarlığına defin edilmiştir.

Değerlendirmemizin başında da belirttiğimiz gibi kitabın asıl amacı Hâdimî'nin tasavvuf ile ilgili yönünün eksik kaldığı ve bu sebeple böyle bir çalışmanın kaleme alındığına yönelikti. Halil İbrahim Şimşek'in kitapta izlediği yol açıkça bunu göstermiştir. Öncelikle 18. Yy. tasavvufu üzerinde durulmuş, ardından Hâdimî'nin hayatı hakkında bilgiler ve münasebetleri, sûfî meşrebiyle çerçevelemiştir. Birinci bölümün son kısmı bundan sonra Hâdimî hakkında çalışma yapmak isteyen araştırmacılara da katkı sağlayacak eserlerinin kısaca tanıtımı niteliğindedir.

Hâdimî'nin tasavvuf ve diğer ilimlere dair tespit edilen 49 muhtelif eserleri bulunmaktadır. Bunların ortalama 18'i tasavvuf alanıyla ilgili olduğu çalışmada zikredilmiştir. er-Risâletü'n-Nakşibendiye bunlardan ilk kaleme aldığı eserlerdendir. Kitapta nakşibendiye ait âdâb ve erkânı içermektedir. 38 varaktır ve Arapça olarak kaleme alınmıştır. Tasavvuf alanındaki ikinci önemli eseri sûfîlerin vahdet-i vücud hakkındaki görüşlerini içeren Risâle fi'l-vücûd adlı eseridir. Vahdet-i Vücûd hakkında sûfilere yapılan eleştirileri yumuşatmaya yönelik kaleme alınmıştır. Diğer bir önemli eseri ise Berîka adıyla meşhur "*Berîkat'ün Mahmudiyye fi şerh-i tarikat'ün Muhammediyye'tin ve Şeriat'in Ahmediyye*" adlı eseridir.

Bahse konu olan eserler haricinde besmele, Hz. Hızır (hayatta olup olmadığına dair tartışmalar bağlamında kaleme alınmıştır), zikrin fazileti ve adabı, sûfîlerin erbâni, namazda huşu hakkında isimlerini zikretmekle yetinebileceğimiz risaleleri mevcuttur. Bu Risâlelerin bir kısmı akademik çalışma olarak çalışılmış bir kısmı ise incelenmeyi beklemektedir.

Yazara göre Muhammed Hâdimî'nin tasavvufî konuları açıklamadaki ustalığı özellikle *Berîka* adlı eserinde tebarüz etmiştir. Sûfîlerin bazı anlayış ve uygulamalarına yönelik sert eleştiriler yaklaşımıyla tanınan Mehmet Birgîvî'nin semâ, devrân ve raks ritüellerine karşı eleştirileri

yerinde bulmuş ve geçerliliğini savunmuştur. Özellikle Birgîvî'nin vahdet-i vücûd gibi bazı tasavvufî konuların doğru yorumlanmasında, tevîlin nasıl olacağına dair kendi görüşlerini aktarmıştır.

Hadîmî eserleri kaleme alırken ilk dönem mutasavvıfları dâhil birçok Ehl-i Sünnet âlimi ve sûfiyânın görüşlerine başvurmuştur. Ancak yazar Hâdimî'nin bir sûfî şahsiyet olmasına rağmen Mevlana Celaleddin er-Rûmî'ye eserlerinde isim belirterek veya işaret ederek atıf yaptığı bir ifadeye rastlanmamıştır.

Semâ, raks ve devran gibi konularına karşı duran Hâdimî'nin Mevlevî zikir usulleri olması sebebiyle Mevlânâ'dan atıfta bulunmamış olması muhtemeldir. Fakat gerçek nedeni ayrı bir çalışması konusu olabilecek mahiyettedir.

Hâdimî tasavvufî düşüncesini Kuran ve sünnete ittibâ ile özdeşleştirmiştir. Hz. Peygamber'in manevi hayatını nesilden nesile aktarma gayretinde olan sûfilere dikkat çekmiş mürid-mürşid ilişkisini bu şekilde izâh etmiştir. İttibâyı genelde Nakşibendi özelde Müceddidiyye'nin temel düsturu olduğunu dile getirmiştir.

Hadîmî'nin tasavvuf hakkında yaptığı tanım düşüncesinin ana fikrini ortaya koymaktadır. Ona göre tasavvuf "kulluğa devam etmek, Sünnet'e tam bir şekilde uymak ve bidatlerden kaçınmaktan ibarettir" şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca hâdimî tasavvufun ilk şartının kalbin Allah'ın zatından gayri her şeyden temizlenmesi, anahtarının ise Allah'ın zikriyle kalbin doldurulması olduğunu ifade etmiştir. Tasavvuf kelimesini dört harfle şifrelendiğini söyleyerek şahsına münhasır bir fikir ileri sürmüştür. "Te" harfi kötülüklerden "tevbe", "sad" harfi belaya "sabır", "vav" harfi ahde "vefa" ve "fe" harfi bütün kötü huylardan "ferâğ" a işaret edeceğini açıklar.

İslam hukuku alimi olarak tanınan Hâdimî'ye göre insan yeterli düzeyde fıkıh öğrendiğinde zühd ilmîne, hükemânın sözlerine itibar ve sâlihlerin şemâline nazar ederek onların yaşantısına bakmasını uygun bulur.

Tasavvufî görüşlerini inceleyen yazarımız Halil İbrahim Şimşek, Hâdimî'nin tarikatleri mezhepler gibi telakki ettiğini, kişilerin dînî hayatlarını düzenleyerek Allah'a ulaştıran yerler olarak gördüğünü zikreder.

Muhammed Hâdimî müntesibi olduğu Nakşibendiye Müceddidiyye'nin sahih itikadı, sadık tövbe, Hz. Peygamber'in sünnetine ittiba, amelleri sahih İslâmî hükümlere göre yapmak, her türlü kötülük ve bidatten sakınmaya özen göstermek yerilen ahlaktan ve hevâyâ uymaktan uzaklaşmaya gayret ederek, övülen ahlaka sahip olmak gibi temel şartları olduğunu ve

müritler tarafından bunların benimsenerek yerine getirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu şartlar eserde ayrıntılı bir şekilde alt başlıklar halinde incelenmiştir.

Muhammed Hâdimî hafî zikri tercih etmiştir. Hâdimî salike seyir ve sülûkunda iki tür zikir yönteminin telkin edildiğini belirtmektedir. Birincisi ism-i zât ikincisi nefy ve isbat zikridir. Bunların nasıl yapılacağından, faydalarına kadar ayrıntılı incelemelerde bulunmuştur. zikirden sonra üzerinde durduğu konulardan biri hatm-ı hâcegân diğeri halvettir. Hatm-ı hâcegân'ın haftada en az bir iki kez tavsiye etmiş ve hatmin esnasında, öncesinde ve sonrasında yapılması gereken şartları ayrıntılı bir şekilde işlemiştir.

Muhammed Hâdimî'nin Nazarî tasavvufa dair önemli müstakil risaleleri ve tespitleri bulunmaktadır. Vahdet-i vücud ile ilgili görüşlerini eserlerinin belli yerlerinde açıklamakla birlikte bu konuya derin temas eden kitap kaleme almıştır. Konuyu üç açıdan değerlendirdiği söylenebilir. Birincisi vahdet-i vücudçu sûfilerin konuya ilişkin sözleri ve görüşleri, ikincisi vahdet-i vücûdçu sûfilerin hata ettiklerini iddia edenlerin açıklamaları, üçüncüsü bahsi geçen konuda sûfilerin sözlerinin hatalı olduğunu iddia edenlere verilen cevaplar ve eleştirenlerin ifadelerinin tevil edilmesi şeklindedir.

Hâdimî, vahdet-i vücûd anlayışından dolayı Muhyiddin İbnü'l-Arâbî'ye yöneltilen eleştirileri değerlendirir ve pek çoğunun haksız ve yersiz ithamlar olduğunu zikreder. Ali el-Kârî ve Sadüddîn et-Taftazânî gibi şahısların eleştiriden öte giden tekfir söylemlerini haddi aşan söylemler olarak nitelendirerek serzenişte bulunur. Ayrıca İbnü'l-Arâbî'nin, Suyutî, İbn Kemal, Seyyid Şerif Cürcânî gibi muteber âlimler tarafından ilimde üstün ve hakikatte mümin bir veli olduğu yönündeki ifadelerle destekler.

Çalışmada göze çarpan ilginç menkıbelerden biri şöyledir. Hâdimî Taftazânî'nin reddiye mahiyetindeki eserini gördükten sonra murâkabe halinde meydana gelen bir menkıbesini anlatır:

Muhammed Hâdimî misâl aleminde bir evde bulunduğunu ve orada İbnü'l Arabî otururken Sadeddin et-Teftazânî'yi ayakta bekler hâlde gördüğünü söyler. Muhammed Hâdimî tarafından orada bu iki âlim arasında gerçekleşen diyalog şöyle anlatılmaktadır:

İbnü'l-Arabî kızgın bir şekilde Teftazânî'ye hitaben şöyle der:

Beni niçin itham ettin?

Teftazânî de aynı kızgınlıkla şöyle cevaplar:

Ben seni Rabbim'in Kitab'ından ve Nebî'nin sünnetinden başka bir şeyle itham etmedim.

İbnü'l-Arabî bu cevaba şöyle karşılık verir:

Tevili mümkün olan sözün ithamına nasıl cesaret edilir?

Teftazanî onu şöyle cevaplar:

Tevîli mümkün olduğu farz edilse bile bu şekilde fesatları vehmettiren sözü ifade etmek uygun değildir.

İbnü'l-Arabî ona şöyle der:

Bu durumda evlâ olan ithamı terketmektir. Delâlet ve küfürle itham caiz değildir.

İbnü'l-Arabî'nin bu sözünden sonra Teftazânî sessiz kalır.

Menkıbenin ardından tahlillerde bulunan Hâdimî vahdet-i vücudu savunanları hatayla bile itham etmemek gerektiğini vurgular.

Eserlerinde rûh, kerâmet, velî-nebî, rüya gibi konulara değinmiştir. Rüyayı kâzip ve sadık rüya olmak üzere ikiye taksim etmiştir. Kazip rüyayı, himmet rüyası, illet rüyası ve şeytan rüyası şeklinde üçe ayırmıştır. Sadık rüyayı da yine aynı şekilde tebşir, tahzir ve ilham diye sınıflandırmıştır. Ancak Şimşek'e göre Hadimî rüyayı seyir ve sülûkun bir unsuru olarak değerlendirmesine rastlamadığını belirtmiştir.

Sonuç olarak, Nakşibendî-müceddidî şeyhi olarak kendine has tasavvuf anlayışıyla temayüz eden Muhammed Hâdimî, medrese ve tekke veya diğer bir deyişle zâhirî ilimler ve tasavvuf arasında dengeli bir yaklaşım sergilemiştir. Ayrıca yaşadığı dönemde tartışma konusu olan kabir ziyareti, sesli zikir, semâ ve deverân gibi meseleler hakkında görüşlerini açık bir şekilde ortaya koymuş şecaat sahibi önemli bir kimsedir.